

Johdanto

Etnografia muuttuvan työelämän ja tutkimuksen takahuoneissa

Tuija Koivunen, Mervi Hasu & Eveliina Saari

Kutsumme lukijan matkalle työelämän etnografian arkeen. Työelämän etnografit neuvottelevat ja joskus jopa kamppailevat päästäkseen havainnoimaan nopeasti muuttuvaa ja moninaistuvaa työn kenttää. Joskus kenttä kutsuu mukaansa ja päästää lähelle, aina työelämän takahuoneisiin asti. Joskus taas se pakenee tai jopa hylkii tutkijaa. Sinnikäs etnografi ei luovuta, vaan etsii uusia ratkaisun avaimia ja välineitä yhdessä kollegoidensa kanssa. Käsillä oleva teos on osa etnografien kollegiaalista käytäntöjen ja menetelmän soveltamistapojen jakamista. Teos rohkaisee toivottavasti myös uusia tutkijoita tutustumaan ja kokeilemaan etnografista lähestymistapaa tutkimuksen tekemisessä.

Työelämän takahuoneilla tarkoitetaan yleensä kahvihuone- ja käytäväkeskusteluja työpaikoilla. Valotamme työelämän takahuoneita kahdesta eri näkökulmasta, jotka poikkeavat merkitykseltään edellä mainitusta. Ensinnäkin tarkoitamme työelämän takahuoneilla tutkijoiden arkista työtä ja ponnistelua etnografeina. Kirjan luvut antavat tilaa sellaiselle tutkijoiden äänelle, joka jää usein itse työtä kuvaavissa tutkimusjulkaisuissa kuulematta ja taka-alalle. Kertojina ovat etnografista tutkimusta tekevät tutkijat tai tutkijaryhmät, jotka yrittävät luikerrella muuttuvan työn rakenteisiin ja suhteisiin. Samalla he kehittävät uusia menetelmällisiä ratkaisuja tutkimuksen tekemiseen sekä kirjoittamiseen. Monet kirjoittajat pohtivat suhdettaan kenttään, sen toimijoihin ja omaan tutkimukseensa herkillä ja avoimella tavalla. Tutkijoiden reflektiiviset puheenvuorot avaavat ja syventävät etnografisen tutkimuksen uusia, muotoutumassa olevia käytäntöjä ja metodisia ratkaisuja. Etnografina toimiminen ja

pääsy työelämän eri kentille on yhä hankalampaa muun muassa lyhyiden rahoituskausien sekä tutkimuksen eettisten ja tietosuojaa koskevien vaatimusten tiukentumisen myötä. Kirja vahvistaa etnografian tekemisen edellytyksiä työelämän tutkimuksessa sekä osoittaa sen uusia mahdollisuuksia tuleville tutkijasukupolville.

Toiseksi tarkoitamme työelämän takahuoneilla niin ihmistyönä tehtyä arkista ja fyysistä työtä teollisuudessa tai palveluissa, kuin myös ihmisten tekemää tietotyötä asiantuntijoina ja tutkijoina. Painotamme muotoilua ”ihmisen tekemä työ”, joka voi olla teknologian avulla tehtyä tai sen kanssa kiinteässä vuorovaikutuksessa toteutettua työtä. Työssä tapahtuu jatkuvasti hienovaraisia muutoksia, joita voi olla vaikea havaita. Ihmisen tekemä työ on teknologisen kehityksen myötä muuttumassa merkittävästi ja ennakoimattomasti, joten etnografeilla on tärkeä tehtävä työelämän digi- ja tekoälymurroksen muutosten esille tuojina. Esittelemme etnografian käytön erilaisia mahdollisuuksia työelämän tutkimuksessa. Kirjoittajat kuvaavat etnografian soveltamistapoja eri aloilla, kuten prosessiteollisuudessa työntekijäasemassa tehtävässä työssä, hoivatyössä vanhuspalveluissa, asiantuntijatyössä ja alihankkijana tehtävässä palvelutyössä. Luvuissa kurkistetaan työelämässä vähän näkyvillä oleviin takahuoneisiin ja pohditaan etnografian uusia käyttötapoja.

Etnografiselle tutkimusprosessille on ominaista se, että tutkimus ja aineiston tuottaminen tapahtuu kentällä, mutta sille ei ole yhtä yhteistä määritelmää tai kaiken kattavia ohjeita. Etnografia perustuu aina empiriaan sekä vuorovaikutukseen. Etnografinen tutkimus ymmärretään vaikuttavaksi toiminnaksi, joka muokkaa todellisuutta ja vaikuttaa ympäristöönsä. Yleensä etnografia ymmärretään koko tutkimusprosessia ohjaavana ja sitä määrittävänä tutkimusotteena. Etnografian tekemisen tavoille yhteistä on myös ymmärrys tutkijan roolista kysymysten esittäjänä, kentän määrittelijänä sekä tutkimusvälineiden ja tulkintojen tekijänä. Tämän tutkimusprosessiin kiinteästi sisältyvän subjektiivisuuden vuoksi refleksiivisyys ja eettisyys ovat aiheita, jotka askarruttavat etnografeja läpi koko tutkimuksen teon. (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2018a.)

Avaamme johdannon seuraavassa osassa työelämän viimeaikaista muutosta ja sitä, miksi juuri etnografia ja sen erilaiset toteuttamistavat ovat työn hienovaraisen dynamiikkojen arvokkaita tulkitsijoita. Avaamme sen jälkeen mitä etnografinen tutkimus tarjoaa erityisesti työelämän tutkimukselle, sekä miten kirjamme eroaa muista etnografiaa käsittelevistä kirjoista. Johdattelemme sitten lukijan etnografian kahden juuren, antropologisen ja sosiologisen, kautta etnografisten työn tutkimusten pioneerien tuotannon äärelle. Paneudumme siihen, mitä ainutlaatuista ja edelleen merkityksellistä klassikotutkimuksissa on havaittu työstä etnografian avulla. Esittelemme lisäksi suomalaisten tutkijoiden tutkimuskohteita, joissa etnografia on ollut keskeinen metodi. Kuvaamme sen jälkeen etnografisen tutkimuksen tekemisen erityisiä piirteitä ja eettisiä lähtökohtia. Lopuksi esittelemme kirjan lukujen sisällöllistä ja menetelmällistä antia.

Työn digitalisaatio ja tekoälymurros

Hyvän lähtökohdan nykyisen työelämän murroksen ymmärtämiseen tarjoavat kaksi tutkimuksessa tällä hetkellä esiintyvää, yksinkertaistavaa tulkintaa teknologian vaikutuksista työelämään. Ensimmäisen skenaarion mukaan ”teknologia korvaa ihmistyön” ja toisen skenaarion mukaan luvassa on ”uusi parempi työ”. Ensimmäinen skenario työelämän muutosten vaikutuksista on korostanut työpaikkojen menetyksen ja työllisyysmahdollisuuksien vähenemisen riskiä (esim. Frey & Osborne 2017; Susskind & Susskind 2015). Tutkimuskirjallisuudessa on ennustettu työmarkkinoiden polarisoitumista eli kasvavaa eroa korkeakoulutuksen saaneiden asiantuntijoiden ja suorittavaa työtä tekevien työntekijöiden tehtävien välillä (Autor & Dorn 2013). Esimerkiksi automaation on ennustettu vähentävän ja muuttavan suorittavaa työtä merkittävämminkin kuin asiantuntijatyötä. Tehtäväkohtaisten erojen on tulkittu jyrkentyvän sekä eri yritysten välillä että niiden sisällä (Harrigan, Reshef & Toubal 2021).

Uutta, parempaa työelämää hahmottelevan skenaarion mukaan työpaikkojen menettämisen sijaan tapahtuu muutoksia työn organisoimisessa, työn luonteessa ja työssä edellytettävissä taidoissa. Työelämän muutos tarjoaa uusia mahdollisuuksia niille, jotka pystyvät niitä hyödyntämään (Autor 2015; Arntz, Gregory & Zierahn 2017). On ennustettu, että syntyy lisää sellaisia työtehtäviä, joissa tarvitaan korkeamman tason ajattelu- ja analyysitaitoja sekä kriittistä reflektiota. Samoin on esitetty, että syntyy uusia tehtäviä, joissa tarvitaan laajojen kokonaisuuksien koordinoitua ja tiedon integrointia, kun työ jakautuu maantieteellisesti eri alueille ja tehtäviä ratkaistaan yhdessä eri asiantuntijoiden kanssa. Lisäksi on ennustettu, että digitaaliset ympäristöt luovat tarpeen jatkuvasti uudistaa työn sosiaalisuutta, eli tapoja, joilla ihmiset vuorovaikuttavat, tekevät yhteistyötä ja tukevat toisiaan jokapäiväisessä työssä. Tämä myönteinen skenario ei ota kantaa siihen, millaiset edellytykset työntekijöillä on hyödyntää ennustettuja uusia työmahdollisuuksia.

Tuija Koivunen, Markku Sippola ja Harri Melin (2023, 7) toteavat työn muutoksesta, että ”pohjimmiltaan työn olemus säilyy kuitenkin samana”. Vaikka tekoäly kehittyy parhaillaan nopeasti ja ennustamattomasti, on mahdotonta tietää, millaista työtä ja osaamista tämä edellyttää jo vuoden kuluttua. Vaikka työn perustavanlaatuinen olemus ei todennäköisesti merkittävästi muutu, työn organisoimisen tavat, tehtäväkohtaiset muodot ja sisällöt sekä työvälineet muuttuvat monin tavoin eri työelämän sektoreilla ja työtehtävissä. Erityisesti työntekijän työpanoksen sijoittuminen ja sen asema työprosesseissa voi muuttua paljon esimerkiksi automaation, digitalisaation ja tekoälyn seurauksena. Työelämä muuttuu alati monimutkaisemmaksi lisääntyvän kilpailun, työn muuttuvien aikojen ja paikkojen sekä erilaisten teknologisten työvälineiden ja alustojen yleistymisen myötä (Lemmetty, Collin, Glaveanu & Paloniemi 2022). Näiden erilaisten monimutkaistuvien käytäntöjen, prosessien ja suhteiden tavoittamiseen etnografia tarjoaa joustavan ja herkällä otteella tietoa tuottavan lähestymistavan.

Etnografiset lähestymistavat työelämän tutkimiseen

Työelämän muutosten arvioinnissa isot määrälliset aineistot ja pitkät aikasarjat ovat valtavirtaa. Niiden tuloksiin myös vedotaan päätöstenteossa ja politiikassa. Etnografinen tarkastelu voi osaltaan auttaa eri tahoja lukemaan ja käyttämään muutakin kuin määrällistä tietoa työelämän muutossuuntien ja paikallaan pysymisten arviointiin. Tällaista arviointia on mahdollista tehdä myös sellaisten aineistojen perusteella, jotka eivät ole määrällisesti edustavia. Tilastollisen tutkimuksen keinot tarttua hienovaraisiin tai usein piiloon jääviin muutoksiin ovat rajalliset. Tutkijoiden pyrkimykset tavoittaa kehityksessä olevia hauraita tai piiloisia työn muutosilmiöitä kaipaavat monia eri menetelmiä. Näemme, että tähän etnografinen työelämän tutkimus tuo tarpeellisen näkökulman.

Etnografinen ote on työn sosiologiassa paljon vanhempi perinne kuin määrälliset menetelmät. Etnografista tutkimusta tarvitaan, jotta voidaan tuottaa tietoa yhtäältä arkisista, jähmettyneistä ja tavanomaisista ja toisaalta muutoksia sekä ristiriitoja ennakoivista kulttuurisista käytännöistä työelämässä. Määrällisten tutkimustulosten taustalle tai sisään jää aina työelämän eri tahojen toimintaa ja toimintakulttuureja, joiden tavoittamiseen tarvitaan laadullisia aineistoja ja menetelmiä. Tutkijoiden tärkeä tehtävä on avata näitä epävirallisia julkilausumattomia käytäntöjä, joihin voi päästä käsiksi kahvihuoneissa, käytäväkeskusteluissa ja työelämän takahuoneissa.

Kirjan keskiössä on etnografia tutkimusmenetelmänä ja lähestymistapana. Vaikka erilaisia yleisiä etnografian opas- ja käsikirjoja on paljon tarjolla (esim. Neyland 2008; Ybema, Yanow, Wels & Kamsteeg 2009; Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2018b; Lappalainen, Hynninen, Kankkunen, Lahdelma & Tolonen 2007), kirjamme keskittyy erityisesti työelämän viimeaikaisiin ilmiöihin keskittyviin etnografisiin tutkimuksiin. Työelämän takahuoneiden metaforan avulla korostamme etnografiaa menetelmänä, joka voi avata ovia vähän tunnetuille työelämän alueille tai piiloon jäävien muutosten pariin.

Sirpa Lappalainen kumppaneineen (2007) on tutkinut koulutusta ja tehnyt etnografiaa kouluissa. Heidän etnografiansa sivuaa myös opettajan työtä ja myös etnografian työtä, mutta pitkälti se keskittyy laajempiin aiheisiin eli empiirisesti koulun arkeen, ja menetelmällisesti nimensä mukaisesti etnografian metodologiaan. Kirjassa pohditaan sekä etnografista tietämistä että kirjoittamista laajemmin kuin tässä teoksessa, vaikka monet tämänkin teoksen artikkelit aiheetta sivuavat.

Pilvi Hämeenaho ja Eerika Koskinen-Koivisto (2018b) puolestaan ovat toimittaneet etnografiasta laajan ja monitieteisen kirjan, jonka kirjoittajien taustat ovat kulttuurien tutkimuksessa. Kirja kokoaa yhteen tärkeää pohdintaa esimerkiksi vuorovaikutuksesta tutkittavien kanssa sekä etnografian roolin kriittistä tarkastelua, mutta myös etnografista tarkastelua sairaanhoidon kentältä, mikä on hyvin lähellä työelämän tutkimusta, vaikka ei kytkeydy siihen teoreettisesti. Kirjassa keskitytään empiirisesti laajempaan kirjoon tutkimusaiheita kuin tässä kirjassa ja sen juuret ovat antropologiassa. Silti yhteistä molemmista juurista tuleville tutkimuksille on ymmärrys menetelmän monimuotoisuudesta, mukautuvaisuudesta erilaisille kentille ja siten myös monikäyttöisyydestä.

Etnografian kaksi juurta

Etnografian juuret ovat antropologiassa, sen kiinnostuksessa vieraisiin eli ei-anglo-saksisiin alkuperäiskansojen kulttuureihin (katsaus antropologian historiasta Faubion 1993). Antropologinen suuntaus painottaa syvällistä, pitkäaikaista uppoutumista tiettyyn kulttuuriin sen ainutlaatuisten piirteiden ymmärtämiseksi ja pyrkii luomaan kokonaisvaltaisen ymmärryksen tietystä yhteisöstä tai ryhmästä. Antropologian lisäksi etnografian käyttö yleistyi sosiologiassa (katsaus etnografiasta sosiologian menetelmänä, Gold 1997), jossa etnografia laajeni modernin, pääosin länsimaisen yhteiskunnan sosiaalisten ilmiöiden tutkimiseen. Sosiologinen suuntaus suosii antropologista lyhytaikaisempaa kenttätöitä, yhdistää laadullisia ja määrällisiä menetelmiä, sekä korostaa sosiaalisten rakenteiden ja laajempien sosiaalisten ilmiöiden analysointia tiettyssä ajassa ja paikassa. Tavoitteena on usein valottaa sosiaalista epätasaa-arvoa, luokkasuhteita tai instituutioiden toimintaa kriittisestä näkökulmasta.

Aikalaisesimerkki antropologisesti suuntautuneesta tutkimuksesta on Karen Ho'n (2009) tutkimus sijoituspankkitoimialan kulttuurista Wall Streetillä. Ho työskenteli tutkimusanalytikkona ja tarkkaili päivittäisiä toimintoja, osallistui kokouksiin ja haastatteli pankkiireja. Hän tutki voiton tuottamiseen kohdistuvia paineita, kilpailuympäristöä ja organisaatioiden hierarkioita sekä niiden vaikutusta yksilöihin, vuorovaikutusta muun muassa työn ja henkilökohtaisen elämän välillä sekä pitkien työpäivien ja korkean stressin vaikutusta sijoituspankkiirien elämään. Ho valottaa sijoituspankkitoimialan työkulttuuria, käytäntöjä ja sosiaalisia dynamiikkoja. Hänen tutkimuksensa tarjoaa näkemyksiä siihen, miten organisaatorakenteet, markkina-voimat ja kulttuuriset normit vaikuttavat työkokemuksiin ja muokkaavat yksilöiden elämää korkean riskin rahoitusallalla.

Työelämän etnografia voi olla antropologisesti tai sosiologisesti suuntautunutta – tai jonkinlainen sekamuoto molemmista. Se keskittyy työhön liittyviin ilmiöihin kuten ammatti- ja työkäytäntöihin ja näiden muutoksiin, työorganisaatioiden dynamiikkaan sekä yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen työarkeen ja kokemuksiin eri tehtävissä, toimialoilla ja työympäristöissä. Sekä antropologinen että sosiologinen suuntaus etnografiassa voivat tuoda panoksensa työn ja työelämän ilmiöiden syvälliseen ymmärtämiseen. Antropologia korostaa työn kulttuurisia ja symbolisia ulottuvuuksia, kun sosiologia taas keskittyy työtä määrittäviin rakenteisiin ja laajempiin sosiaalisiin konteksteihin, jotka vaikuttavat työkäytäntöihin ja -kokemuksiin. Ne voivat yhdessä ja erikseen tuottaa rikasta tietoa työn ja työelämän monimuotoisuudesta sekä työntekijöiden arjesta työhön vaikuttavien mekanismien ja muutospaineiden risteyskohdissa. Käsillä olevassa kirjassa sosiologiset ja sitä lähelle tulevien tieteenalojen lähestymistavat työn ja työelämän etnografiseen tutkimukseen ovat erityisen kiinnostuksen kohteena.

Etnografian pioneerit työelämän takahuoneiden tulkkeina

Etnografisten menetelmien avulla on havaittu ensi kertaa monia ihmisen työskentelylle ja työyhteisön vuorovaikutukselle keskeisiä seikkoja, jotka vaikuttavat tämän päivän tutkimuksen näkökulmasta lähes itsestään selviltä. Ne kuitenkin kuvattiin ja käsitteellistettiin nimenomaisesti etnografisen tutkimuksen avulla. Valmistavan teollisuuden valta-aikana tehtiin etnografista tutkimusta tehdashalleissa, kokoonpanossa liukuhihnojen äärellä ja urakkatyössä. Tällaisia ovat esimerkiksi Donald Royn uraauurtavat, osallistuvaa havainnointia hyödyntävien tutkimusten tulokset työpäikällä muotoutuvista suhteista ja työntekijöiden keinoista taistella ”yksitoikkoisuuden petoa” vastaan. Roy (1953, 513) kuvaa urakkatyöhön sisältyviä mahdollisuuksia torjua työn toisteisuuden aiheuttamaa tylsyyttä urakkapelin avulla. Urakassa pysyminen on jo sinänsä peli, joka vähentää pitkästymistä. Lisäksi urakan täyttyminen nopeasti tarjoaa työntekijälle mahdollisuuden vapaa-aikaan, mikä lisää hänen autonomiaansa ja valtaa päättää omasta toiminnastaan. Urakkapeli määrittää myös sosiaalisia suhteita, jolloin hyvä pelaaja saa sosiaalista arvostusta.

Toisessa tutkimuksessaan Roy (1959) kuvaa yksitoikkoista toistotyötä tekevän ryhmän pitkiä työpäiviä, heidän keskinäisiä suhteitaan sekä kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen hienovaraisia merkityksiä. Tutkimus perustuu hänen kokemuksiinsa työskentelystä Chicagolaisessa vaatetehtaassa vuonna 1945. Roy osoittaa, miten työtilan ahtaus oli yksi vuorovaikutuksen muotoutumiseen vaikuttava tekijä. Royn kuvauksen mukaan tehdastila oli pieni ja koneet, joiden äärellä työntekijät tekivät työtään, olivat hyvin lähellä toisiaan. Kuten sukellusveneen miehistön, heidän piti ”elää yhdessä” (Roy 1959, 168). Tutkimuksen keskiössä on työryhmän keskenään luomat keinot järjestää lyhyitä taukoja pakkotahtisen työn lomaan. Sysäyksenä oli työntekijän lounasbanaanin varastamisepisodi, jonka Roy tulkitsi yritykseksi murtaa teollisen työn yksitoikkoisuutta keskinäisellä kujeilulla. Siten työpäivän yksitoikkoisuuden keskeyttivät monet pienet tauot, jotka perustuivat erilaisille jaetuille syömisille ja virvokkeille. Ne saivat kuvaavat nimitykset kuten ”persikka-aika” ja tutkimuksen otsikkoon nostettu ”banaan aika”.

Nykyisen työelämän näkökulmasta katsottuna ulkoiset paineet, johdon vaatimukset tai kilpailu viereisten työryhmien kanssa eivät juuri koskettaneet Royn kuvaamaa työporukkaa, eikä työnjohtoon kohdistuvaa suoraa vastarintaa harjoitettu. Työajan sisään luodut pienet tauot ja niihin sisältyvä keskinäinen yhteisymmärrys ja yhteenkuuluvuus voidaan nähdä välttämättöminä keinoina selviytyä pakkotahtisessa koneen ajan määrittämässä työssä. Vaikka tauoissa oli mukana kujeilua ja huumoria, niillä oli tärkeä merkitys työssä. Työporukan keskinäinen vuorovaikutus oli kilpi, joka torjui työn yksitoikkoisuutta ja kurjuutta. Myös nykyisissä palvelutyön etnografisissa tutkimuksissa (Schaefer 2013; Wanzer, Booth-Butterfield & Booth-Butterfield 2005), esimerkiksi ahdistavissa, traumaattisissa tai jatkuvan kiireen ja eettisen stressin kuormittamissa tilanteissa, on huumorin havaittu toimivan arjen selviytymiskeinona.

Etnografista tutkimusotetta ei ole sovellettu pelkästään työn niin sanotun lattiataason vuorovaikutuksen tutkimuksessa, vaan etnografian avulla on pureuduttu myös

esimerkiksi taloudellisen järjestelmän analysointiin. Teollisen sosiologisen etnografian alalla on useita merkittäviä tutkijoita, kuten Michael Burawoy ja hänen konepajateollisuuteen sijoittuva tutkimuksensa. Burawoy ja Janos Lukacs (1985) tutkivat metalliosien työstäjien ja kokoonpanijoiden työtä ja kokemuksia sekä kapitalistisen että sosialistisen talousjärjestelmän maissa. Heidän artikkelinsa perustuu etnografiseen tutkimukseen, jossa verrataan työntekijöiden kokemuksia valtiollisen sosialismin ja kehittyneen kapitalismin yrityksissä. Tutkijat työskentelivät tehtaalla ja hyödynsivät osallistuvaa havainnointia sekä haastatteluja saadakseen syvällisen ymmärryksen tehdastyöstä, työoloista ja työntekijöiden suhteista. He analysoivat organisaatiokenteita, tuotantosuhteita ja työntekijöiden asemaa, ja tarkastelivat valtarakenteita, luokkakajoa ja työntekijöiden mahdollisuuksia vaikuttaa työoloihinsa.

Burawoyn ja Lukacsin (1985) tutkimus osoittaa, miten työntekijöiden elinolosuhteet, työsuhteiden luonne ja työympäristö muodostuvat taloudellisista ja yhteiskunnallisista lähtökohdista. Tutkijat totesivat, että sekä edistyneet kapitalistiset että valti-ososialistiset yhteiskunnat ilmentävät molempien taloustyyppien piirteitä, mutta eri tasoilla. Yhteiskunnan luonteen tärkein määräävä tekijä on hierarkkiset suhteet valtion ja yritysten välillä valtiososialismissa, ja markkinasuhteet yritysten välillä edistyneessä kapitalismissa. He esittivät, että markkinat täyttävät toiminnallisia aukkoja valtiososialistisessa taloudessa ja valtio suorittaa samanlaisen sovittamistoiminnon edistyksellisessä kapitalismissa. Korjaavat interventiot ovat täydentäviä, sillä ne eivät muuta järjestelmiä vaan heijastavat kahden yhteiskuntatyyppin välisiä perustavanlaatuisia eroja. Vertaileva lähestymistapa etnografiassa valaisee työntekijöiden kokemusten samankaltaisuuksia ja eroja eri taloudellisissa järjestelmissä. Tutkimuksen etnografista lähestymistapaa on kiitetty tavasta, jolla se tavoittaa työntekijöiden kokemukset ja asettaa ne yhteiskunnalliseen kehykseen. Lähestymistapa mahdollistaa hienovaraisen ymmärryksen eri taloudellisten järjestelmien työn dynamiikoista.

Merkittävä palvelualan työtä koskeva etnografinen tutkimus on Arlie Russell Hochschildin tutkimus lentoemäntien työstä (1983/2003). Hochschildin tutkimus syventyy siihen, miten työntekijöiden odotetaan hallitsevan tunteitaan ja ilmaisevan tiettyjä tunteita osana työn vaatimuksia. Tätä kutsutaan emotionaaliseksi työksi, jolla tarkoitetaan myönteiseksi koetun tunnetilan esittämistä asiakaspalvelutilanteessa ja tietyn tunnetilan tuottamista myös asiakkaassa. Hochschild tutki emotionaalisen työn vaikutuksia työntekijöiden hyvinvointiin, identiteettiin ja ihmissuhteisiin, ja haastoi tutkimuksillaan perinteiset käsitykset työstä ja työpaikan dynamiikasta rationaalisena ilmiönä. Hän liittää emotionaalisen työn yleistymisen keskiluokkaisen palvelutyön määrän kasvuun. Hochschildin tutkimus emotionaalisesta työstä sekä inhimillisten tunteiden kaupallistumisesta on ollut merkittävä ja luonut pohjaa lukuisille jatkotutkimuksille tunteiden, työn ja työpaikan risteyskohdista osana kapitalismin logiikkaa.

Yhteiskuntatieteellisen tieteen ja teknologian tutkimuksen (STS) parissa tehdystä työstä tunnetaan erityisesti tutkija Lucy Suchman. Hän on käyttänyt etnografisia menetelmiä teknologian kehittämisen, suunnittelun ja käytön tutkimisessa. Suchmanin (1987) tutkimus keskittyy muun muassa ihmisen ja tietokoneen vuorovaikutukseen

sekä teknologian vaikutuksiin organisaatioissa. Ihmisen ja teknologian välisen suhteen tutkimuksessa Suchman on haastanut vallitsevat näkökulmat, jotka tulkitsevat ihmisen toimijuuden toissijaiseksi suhteessa teknologiaan. Hän on vaikuttanut keskeisesti siihen, että nykyään ymmärretään ihmisen ja informaatioteknologian välinen suhde tilannesidonnaisena ja sosiaalisesti verkottuneena. Suchmanin lisäksi tämän tutkimusalan merkittävä pioneeri, Susan Leigh Star, on tehnyt uraauurtavaa työtä etnografian, tietojärjestelmien ja yhteiskuntatieteiden risteyskohdassa. Starin ja Karen Ruhlederin (1996) tutkimus tarkastelee erityisesti, miten teknologia ja tietojärjestelmät sulautuvat vaivalloisesti laajempiin sosiaalisiin konteksteihin työkäytännössä. Star tunnetaan informaatioinfrastruktuurien tutkimuksista, joissa hän tarkastelee kriittisesti niiden sosiaalisia ja kulttuurisia ulottuvuuksia. Hän oli ennen internetin läpimurtoa yksi ensimmäisistä tutkijoista, jotka nostivat esiin teknologisten järjestelmien tutkimisen tärkeyden osana yhteiskunnallisia käytäntöjä ja valtasuhteita.

Toinen merkittävää tutkimusta internetistä tehnyt tutkija on Christine Hine (2008; 2017), joka on hyödyntänyt etnografisia menetelmiä tutkiessaan erilaisia verkkoyhteisöjä, virtuaalimaailmoja ja digitaalisia kulttuureja. Hinen tutkimus tarkastelee internetin käytön sosiaalisia, kulttuurisia ja materiaalisia ulottuvuuksia, ja osoittaa, miten teknologia muokkaa ihmisten käytäntöjä ja on toisaalta muokattavissa näiden käytäntöjen kautta. Hän esittää, että etnografian tekeminen verkossa ei poikkea suuresti perinteisen etnografian tekemisestä. Myös verkossa kentälle pääsy edellyttää suhteiden luomista verkossa toimiviin ihmisiin, jotta heidän mielenmaisemansa tutkiminen on mahdollista.

Pioneeritutkimukset kuvaavat, miten etnografit ovat kohdistaneet huomiota työn ilmiöihin eri aikoina ja tuoneet ensimmäisinä tutkijoina keskusteluun olennaisia, hienovaraisia tai alullaan olevia työelämän ilmiöitä ja muutossuuntia. Ajan kuluessa myös muita tutkimusmenetelmiä soveltavat tutkijat ovat tarkentaneet huomiota niihin. Työelämän takahuoneista on paljastunut näin aina uusia ilmiöitä.

Etnografia suomalaisessa työelämän tutkimuksessa

Suomessa etnografista tutkimusta on harjoittanut muun muassa taloustieteellisesti suuntautunut sosiologi ja johtamisen tutkija Anne Kovalainen, joka on tehnyt monimenetelmäistä työelämän tutkimusta (Eriksson & Kovalainen 2015). Hän on erikoistunut erityisesti yrittäjyyteen ja työn sekä yrittämisen sukupuolittuneisiin rakenteisiin. Kovalainen on käyttänyt etnografisia menetelmiä tutkiessaan muun muassa hoiva-alan työtä, palvelusektorin työoloja ja pienyrittäjyyttä. Kovalainen kollegoineen on avannut Suomessa latua digitaalisen palvelutalouden ja erityisesti digitaalisten alustojen tutkimukselle (Kovalainen, Vallas & Poutanen 2019; Poutanen, Kovalainen & Rouvinen 2020). Hänen tutkimuksensa keskittyvät usein naisten työkokemuksiin ja työllistymiseen erilaisissa työympäristöissä (Poutanen & Kovalainen 2013).

Päivi Korvajärvi (2002) on tutkinut niin ikään naisenemmistöisiä työyhteisöjä, työn sukupuolittumista ja sukupuolistavia käytäntöjä etnografisin menetelmin. Hän on todennut, että työpaikoilla vallitsee eräänlainen sukupuolisopu, kun naisten ja miesten välinen konflikti ja kitka sijoitetaan jonnekin toisaalle, ei omalle työpaikalle. Leena Eräsaaren (1995) tutkimus on puolestaan keskittynyt naisten työhön virkamiehinä ja hallinnon edustajina paikallistason virastoissa sekä heidän asiakkaisiinsa ja työskentelytiloihinsa. Päivi Eriksson, Elina Henttonen ja Susan Meriläinen (2012) ovat tehneet etnografista tutkimusta naisten johtamisesta ja omistamisesta pienissä ICT-alan yrityksissä. Näiden esimerkkien valossa näyttää siltä, että Suomessa etenkin naisten tekemää työtä on tutkittu etnografisin menetelmin.

Soila Lemmetty kollegoineen (2022) on tehnyt työssä oppimiseen keskittyvässä tutkimuksessaan virtuaalista etnografista kenttättyötä erään työorganisaation Slack-kanavalla. Sen lisäksi he tekivät haastatteluja ja havainnointeja työpaikan materiaalisessa ympäristössä, jolloin virtuaalinen etnografia oli vain yksi aineiston tuottamisen tapa muiden, perinteisempien tapojen joukossa. Työssä oppimisen tutkimisen kannalta Slack-kanava osoittautui antoisaksi, sillä kanavan kautta esitettiin monenlaisia kysymyksiä työyhteisölle, ja kollegat myös vastasivat kysymyksiin.

Kehittävän työntutkimuksen parissa etnografista tutkimusta on tehty työn muutoksen, sen kehityshaasteiden ja kehittämisen analysoinnissa. Yksi varhainen etnografista otetta hyödyntänyt tutkimus oli Yrjö ja Ritva Engeströmin (1984) siivoustyötä koskeva kehittävä tutkimus, jossa työntekijöiden haastatteluista ja etnografisista havainnoinneista analysoitiin siivoustyön hallinnan eri tasoja. Tutkijoista Ritva Engeström teki itse siivoustyötä osana tutkimusta. Tutkimussuuntauksen piirissä aktuaaliempiiriseksi otteeksi kutsutaan tapaa tutkia nykyisen työn jännitteitä suhteessa työn historialliseen kehitykseen etnografian, haastatteluiden ja dokumenttianalyysien avulla. Tutkimusotetta on sovellettu monenlaisissa työympäristöissä, kuten terveydenhuollossa (Engeström 2001; Kerosuo ym. 2010), teknologisten innovaatioiden tutkimisessa (Hasu 2005; Hyysalo 2006), tutkimustyön (Saari 2003), tuotannollisen työn (Toiviainen 2003), ja tuomarien työn (Haavisto 2002) tutkimisessa. Tyypillisesti kehittävän työntutkimuksen lähestymistavoilla tehdyissä tutkimuksissa työprosesseja havainnollistavia etnografioita on käytetty tutkimukseen osallistuneiden työntekijöiden ja johtajien oppimisen stimuloijina, nykyisen toimintatavan kyseenalaistamisessa sekä uuden toimintatavan rakentamisessa.

Etnografian tekemisen vaiheet ja etiikka

Etnografinen aineisto on usein niin rikasta ja monipuolista, että sitä voi käyttää moni tutkija useisiin eri tutkimusraportteihin. Mahdollista on hyödyntää myös valmiita etnografisia tutkimuksia aineistona, kuten Randy Hodson (2004a; 2004b), joka on tehnyt kokoavia artikkeleita nimenomaan työelämässä ja organisaatioissa tehdyistä etnografisista tutkimuksista, jotka on raportoitu kirjan muodossa. Analyysinsä pe-

rusteella Hodson esittää sukupuolen mukaisia eroja työntekijöiden suhtautumisessa työhön, kuten naisten miehiä vähäisempi työttyytyväisyys ja -ylpeys sekä suurempi yhteistyöhalukkuus ja konfliktien välttäminen. Hän myös rakentaa teoreettista mallia johdon kompetenssin vaikutuksesta työntekijöiden käytäntöihin, kuten konfliktihin ja yhteistyöhön. Vaikka tällaisten kokoavien tutkimusten tekeminen on työlästä ja aikaa vievää, on se yhtä tutkimusta systemaattisempi tapa saada yleiskuva tietyn aihealueen tuloksista. Tällä tavoin on mahdollista myös tehdä perusteellisia vertailuja tietystä aihealueesta etnografioiden välillä, mikä lisää tuotetun tiedon suhteutusta muihin tutkimuksiin.

Etnografian tekemiseen ei ole olemassa valmista mallia, mutta joitakin suuntaviivoja on hahmoteltu. Eräs etnografian klassikoista, John van Maanen (1991), on tehnyt selkeän ja helposti kommunikoivan analyysin etnografiasta. Hän jakaa etnografisen tutkimuksen kolmeen osaan, joista ensimmäinen on kenttätö (fieldwork) eli tutkijan aika kentällä, tutkimuksen kohteena olevassa ympäristössä, sekä tutkimusaineiston tuottamiseen siellä. Kenttätö on keskeinen osa etnografista tutkimusta ja kentän määrittely sekä neuvottelut kentälle pääsystä toistuvia teemoja. Toisen osan van Maanen on nimennyt tekstityöksi (textwork) ja se viittaa analyysin kirjoittamiseen. Kolmas osa van Maanenin jaottelussa on työ päässä (headwork), jolla hän tarkoittaa lukijan analyysiä siitä, mitä on kirjoitettu.

Van Maanenin jako on suoraviivainen ja yksinkertaistava, ja siksi siihen onkin ehdotettu lisättäväksi esimerkiksi aineistotyö (datawork), joka viittaa työskentelyyn aineiston kanssa eli sen muokkaamiseen usein kirjalliseen muotoon, järjestämiseen ja analysoimiseen, ennen kuin on mahdollista kirjoittaa raportti (Koivunen 2011). Toisaalta analyysi ei ole erillinen tutkimuksen teon vaihe vaan jatkuva prosessi (Brewer 2000, 106–107), ja siksi sitä ei ole välttämätöntä nimetä. Analyysin prosessia ei ole myöskään syytä piilottaa lukijoilta, siitä riippumatta, missä vaiheissa analyysiä tehdään. Etnografiassa ei ole, eikä pidäkään olla mallia, jonka mukaan kenttätöön avulla saatu tieto analysoidaan. Sen sijaan etnografiassa tehty analyysi on soviteltava aina kuhunkin aineistoon ja tutkimuskysymyksiin sopivaksi, mikä vaatii käsityötä.

Valmista mallia ei ole myöskään siihen, miten etnografisen tutkimuksen prosessi kuvataan ja kirjoitetaan tutkimustuloksina. Myös tähän van Maanen (1991) tarjoaa jäsennyksen, kun hän erottaa realistisen, impressionistisen ja tunnustuksellisen kirjoittamisen tavan. Työelämän tutkimuksessa etnografinen teksti on tavanomaisesti realistista, mutta impressionistista ja tunnustuksellista kirjoittamisen tapaa on käytetty myös. Suomessa tunnustuksellista tapaa on käyttänyt esimerkiksi Leena Eräsaari (1995), kun hän on kirjoittanut tutkimistaan katutason byrokraatioista, niiden tiloista ja kohtaamisista. Eräsaaren tutkimus on mainio esimerkki myös siitä, miten etnografian – tai niin kuin Eräsaari itse kirjoittaa, etnografian imitoinnin – keinoin on mahdollista tarkastella myös erilaisia työn tekemisen tiloja (myös Koivunen 2011). Etnografia tarjoaakin tähän hyvän keinon, olipa kyseessä sitten fyysiset tai virtuaaliset työtilat.

Kun tarkasteluun otetaan työntekijät ja heidän arkinen toimintansa erilaisissa työn rakenteissa, instituutioissa sekä säädösten ja lakien rajaamissa puitteissa, on

mielekästä hyödyntää sosiologi Dorothy Smithin (1987) kehittämää institutionaalisen etnografian lähestymistapaa. Institutionaalille etnografialle keskeistä on tarkastella, miten ihmisten elämää hallitsevat heidän toimintansa ulkopuoliset seikat ja miten instituutiot rakentavat ja muokkaavat arkielämää. Työelämän tutkimuksessa institutionaalista etnografiaa on hyödynnetty suhteellisen harvoin, vaikka esimerkiksi Riikka Homanen (2013) on hyödyntänyt sitä äitiysneuvoloissa tekemässään etnografiassa. Institutionaalinen etnografia tarjoaa kiinnostavia mahdollisuuksia työorganisaatioita laajempien rakenteiden ja työn tekemisen puitteiden etnografiseen tarkastelemiseen.

Vaikka valmista mallia etnografisen tutkimuksen prosessin kuvaamiseen ei olekaan, on etnografian kirjoittaminen erityisen tärkeä vaihe. Yleensä kuvaus esitetään tekstinä, kirjoitetussa muodossa, mutta tekstiä voidaan täydentää esimerkiksi erilaisten kuvitusten avulla. Näin on tehnyt myös Eräsaari (1995), joka on hyödyntänyt tutkimusraportissaan valokuvia erilaisista tiloista ja henkilöiden välisistä kohtaamisista tehtyjä piirroksia. Tapoja voi olla myös muita, ja sopivan muodon valitsemisessa lähinnä mielikuvitus on rajana – sekä akateemisen työn perinteet ja esittämisen säännöt. Yleensä tutkija on selvästi läsnä tekstissä, sillä oleellinen osa etnografiaa on kuvata ja pohtia erilaisia vaiheita ja ratkaisuja, joita tutkija on ennen kenttätöitä, sen aikana ja jälkeen tehnyt.

Oman toiminnan reflektointi ja tehtyjen valintojen avaaminen lukijoille on oleellinen osa etnografiaa. Se ei ole erillinen tutkimuksen vaihe, vaan asia, joka kulkee läpi koko tutkimusprosessin. Päivi Eriksson, Elina Henttonen ja Susan Meriläinen (2012) ovat reflektoineet tekemäänsä kenttätöitä ja huomasivat tehneensä perustavanlaatuisia tulkintoja jo kenttätöyövaiheessa omien kulttuuristen käsitystensä pohjalta. Tulkinat vaikuttivat siihen, mitä he kirjoittivat muistiin kenttäpäiväkirjoihinsa ja mitä eivät, ja näin ollen millaisia seikkoja päätyi etnografiseen aineistoon myöhemmin analysoitaviksi ja raportoitaviksi tuloksiksi. Tutkija ei voi koskaan poimia kentältä mukaansa kaikkea, mutta jos valinnat vaikuttavat lopputulokseen, on niiden perusteet hyvä olla tutkijan tiedossa. Se, miten tutkija asemoi itsensä suhteessa tutkittaviin liittyy myös etnografisen tutkimuksen etiikkakäsitykseen ja vaikuttaa tiedonhankinnan tapoihin.

Etnografisessa lähestymistavassa tutkimuksen etiikka voidaan nähdä relationaalisenä, siis sellaisena, joka arvostaa tutkimukseen osallistuvia ei vain tiedon lähteinä vaan tutkittavan ilmiön kanssatulkitsijoina. Tutkijalle tulee moraalinen velvollisuus altistaa havaintonsa tutkittavien tulkinnoille, jopa ottaa heidät kanssakirjoittajiksi (Costley, Elliott & Gibbs 2010, 43). Relationaalisessa eettisyyskäsityksessä tutkija kirjoittaa reflektiivisesti, narratiivisesti, omaksuen tutkimukseen osallistuneiden näkökulmia ja kokemuksia, paljastaen ristiriitoja, jättäen tapahtumia lukijan tulkittaviksi, mutta ankkuroiden ne tilanteisiin ja aikakausiin (Denzin 1997, 266; Pickering & Kara 2017; Pollock 2012). Tällainen tapa kirjoittaa edellyttää tasavertaista tutkijan ja tutkittavan välistä suhdetta, jossa yhteistä totuutta ja moraalista kannanottoa kuvattavaan todellisuuteen rakennetaan yhdessä tutkimukseen osallistujien sekä myös tutkimuksen lukijan kanssa. Työn etnografian kentällä tämä ilmenee tutkijan valintoina siinä,

kenen näkökulmasta tutkimuksen aineistoa kentällä kerätään, kenen näkökulmasta tulkinta ja narratiivi rakennetaan.

Relationaalisessa tutkimusetiikassa ei ole kyse pelkästään tutkijan oman aseman reflektoinnista, vaan siitä mihin etnografisen tutkimuksen tuloksilla pyritään. Työn etnografisessa tutkimuksessa on tärkeä pohtia, tehdäänkö toteavaa vai sellaista kantaaottavaa ja kehittävää työelämän tutkimusta, joka pyrkii analyysillään muuttamaan vallitsevia työn todellisuuksia tai saamaan aikaan oppimista, uutta tietoisuutta sekä nykytilanteen kyseenalaistamista.

Tällä hetkellä esimerkiksi työn teknologinen murros luo tutkijoille eräänlaisen moraalisen velvoitteen suunnata huomio sellaisiin työmarkkinoita koskeviin muutoksiin, jotka saattavat jäädä tilastollisen työelämän tutkimuksen tavoittamattomiin ja jotka saattavat uhata jopa ihmisoikeuksien toteutumista. Työelämän tutkimus on pitkälti painottunut palkkatyön ja vakiintuneiden työsuhteiden konteksteihin, ja toistaiseksi niin kutsuttuja epätyypillisiä työsuhteita tai useita eri ansaintamahdollisuuksia yhdistäviä työn tekemisen muotoja on tutkittu vähemmän.

Perinteiseen työsuhteeseen perustuvan palkkatyön ja alustatalouden piiriin kuuluvan työn yhdistäminen sekä useiden lyhyiden keikkatöiden samanaikainen tekeminen digitaalisilla alustoilla ansaitsisi jatkossa lisähuomiota, kuten myös alustaan liittyvät läpinäkyvät, työntekijöiden oikeuksia syrjivät työn jakamiseen, kilpailuun ja työehtoihin liittyvät piirteet. Etnografinen tutkimus voi antaa arvokasta tietoa näiden työmuotojen arkisista ilmenemistavoista ja vaikutuksista yhteiskunnassa. Etnografiat voivat myös tehdä näkyväksi niitä arvokkaita puolia työstä ja ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta, esimerkiksi hoivatyössä, jotka ovat vaarassa kadota tai jäädä huomiotta työn teknologisoitumisen myötä. Etnografisella työn tutkimuksella on potentiaalisesti tärkeä rooli oikeudenmukaisten työolojen ja hyvän työelämän kehittämisessä.

Kirjan luvut: ikkunoita työelämän takahuoneisiin

Etnografian tekeminen vaatii jatkuvaa soveltamista, mikä takaa menetelmän joustavuuden ja mukautuvuuden. Erilaiset ratkaisut, niiden reflektointi ja arviointi ovat keskeinen osa etnografisen kirjallisuuden perinnettä, johon tämäkin teos sijoittuu. Kirjan luvut esittelevät erilaisia työelämän tutkimuksen kohteita, tutkimusprosessin keskeisiä kysymyksiä, sekä avaavat hienovaraisen näkymän työn muutoksiin niin tutkimukseen osallistuvien kuin tutkijoiden itsensä kokemana.

Etnografiset tutkimusprosessit työssä

Ensimmäisen osan luvuissa pohditaan erilaisia etnografisia tutkimusprosesseja sekä niiden edellyttämiä toimintatapoja ja ratkaisuja. Monet ratkaisut ovat käytännön saanelemia, sillä etnografi ei päättää asioista yksin vaan aina yhdessä tutkittavan työyhteisön kanssa tai ainakin suhteessa siihen.

Ensimmäisen osan avaa Tuija Koivusen kirjoittama luku *Subjektiiivisuuden välttämättömyys autoetnografiassa*, jossa hän esittelee autoetnografisen tutkimuksen tekemisen ja esittämisen tapaa sekä suhteessa etnografiaan että myös laajemmin laadulliseen tutkimukseen. Koivunen on tehnyt autoetnografiaa omassa jooganopettajan työssään. Luvussa hän keskittyy erityisesti autoetnografian subjektiiivisuuteen, joka on tämän tutkimussuunnan vahvuus, kun autoetnografit kuvaavat sellaisia asioita, joita ei voi toisenlaisilla menetelmillä tavoittaa. Tutkimuksen omakohtaisuus ja tutkijan refleksiivisyys ovat leimallisia etnografialle laajemminkin. Jeremy Gold (2017) kuvaa refleksiivisyyttä etnografisen asenteen ytimeksi, tutkijaminän ajatteluksi sekä sisäiseksi dialogiksi.

Koivunen tuo luvussaan myös esiin, millä ehdoin ja missä määrin ja millä tavalla laadullisen tutkimuksen ja siten myös autoetnografian tuloksia voidaan yleistää aineiston ulkopuolelle. Yleistäviä ei laadullisessa tutkimuksessa tehdä suoraan aineistosta, vaan sen analyysin perusteella tehdyistä tulkinnoista. Yleistäminen voidaan ajatella siirrettävyytenä, jolloin tarkoitetaan joko teoreettisten työkalujen siirrettävyyttä tutkimuksesta toiseen tai tutkimuksen havaintojen siirrettävyyttä toiseen tapaukseen. Lopuksi Koivunen esittää joitakin huomioita siitä, millaisia eettisiä kysymyksiä laadullisessa tutkimuksessa käsitellään. Autoetnografiassa keskeisiä ovat tutkimuksen tekijää koskettavat eettiset ratkaisut, sillä tutkijan on huolehdittava niiden vaikutuksesta itseensä ja muihin.

Kirjan toisessa luvussa työturvallisuuden tutkijat Heli Ansio, Ilkka Asikainen, Inka Koskela ja Henriikka Kannisto luvullaan *Etnografit prosessiteollisuudessa*. Heidän pyrkimyksensä on ymmärtää etnografisessa kenttätöössä saatavan tiedon avulla, miten työturvallisuus toteutuu automatisoidun prosessiteollisuuden arjessa ja miten sitä tulkitaan ihmisten välisessä toiminnassa. Kirjoittajat kuvaavat paikkaan sidotun etnografian konventiota noudattaen, niitä neuvotteluja ja valmisteluja, joita kentälle eli prosessiteollisuuden työpaikoille pääseminen tutkijoilta vaati. Sen lisäksi he tarkoittavat kentälle pääsyllä sellaisten suhteiden rakentamista, joiden avulla heidän on mahdollista tavoittaa kentällä toimivat ihmiset ja heidän välisissään suhteissa muotoutuva tieto.

Luvun kirjoittajat kuvaavat itseään ulkopuolisina suhteessa kenttään, mikä mahdollisti sen, että heille selitettiin ja heitä autettiin ymmärtämään. Toki samaan aikaan prosessiteollisuuden työntekijät pyrkivät ymmärtämään myös tutkijoita; mitä he tekevät ja haluavat ja miksi. Tutkijat pohtivat myös omaa havainnoijan rooliaan kentällä, yhdessä työskentelemistä sekä sitä, miten hankalaa on hengailla kentällä näennäisen toimettomina, muistiinpanoja tehden tai kuvaten. Kirjoittajat kannustavat etnografisen otteen käyttöä työturvallisuustutkimuksessa ja toteavat, että se on jopa välttämätöntä, jos sovelletaan nykyaikaisen turvallisuustutkimuksen periaatteita ja pyritään ymmärtämään todellista työtä ja sen erilaisia muotoja.

Seuraava luku, *Analyyttistä autoetnografiaa yksin ja yhdessä*, käsittelee autoetnografiaa akateemisessa työssä. Luvussa Janne Tienari keskittyy siihen, miten autoetnografiaa voi hyödyntää omien kokemusten tutkimisessa. Autoetnografi on sekä tutkija että tutkimuksen kohde, mikä tarjoaa mahdollisuuden tuoda esiin jotakin, mitä

on vaikea sanoa muuten tai joka jäisi ilman autoetnografiaa sanomatta. Autoetnografia on lähtökohtaisesti henkilökohtainen tutkimusote, mutta Tienari esittelee yhteis-toiminnallisen autoetnografian. Siinä on keskeistä rakentaa tutkimusprosessi, jossa jokainen autoetnografi kertoo ja jakaa oman tarinansa, minkä jälkeen tarinat asetetaan yhteisen reflektion ja kritiikin kohteiksi. Omien tutkimuskokemustensa avulla Tienari pohtii muun muassa akateemista identiteettiä, kirjoittamista sekä kieltä eli teemoja, joita ovat reflektoineet kenties kaikki ihmistieteiden parissa työskentelevät tutkijat, mutta erityisesti etnografit. Etnografinen kirjoittaminen ei ole yksinomaan tulosten kirjoittamista auki ja niiden tarjoilemista lukijalle, vaan pikemminkin osa analyysiä ja tietämisen tapaa. Se on löytämisen ja analysoinnin menetelmä, jonka avulla on mahdollista havaita sekä uusia ulottuvuuksia käsiteltävästä aiheesta että kirjoittajan suhteesta siihen. Lisäksi etnografinen kirjoittaminen punoo yhteen analyysin osaset niin, että lopputuloksena on koherentti tutkimusraportti, joka palauttaa tutkimuksen takaisin alkuperäiseen työn tekemisen kontekstiin.

Asemastaan autoetnografina Tienari toteaa, että hänen autoetnografiassaan ei ole ollut kyse haavoittuvuuteen, traumoihin ja muutoksen hetkiin keskittyvistä elämäntilanteista, kuten monissa muissa autoetnografioissa (esim. Pearce 2020). Hän ei myöskään ole sorrettu tai vaiennettu, vaan monella tavalla etuoikeutettu. Yhteistoi-minnalliset autoetnografiat ovat auttaneet häntä asemoimaan itsensä akateemisessa maailmassa ja suhteuttamaan kokemuksensa ja näkemyksensä muiden, vähemmän etuoikeutettujen akateemisten työntekijöiden kokemuksiin.

Hertta Vuorenmaa kirjoittaa otsikolla *Etnografiaa poliittisessa eliittiorganisaatiossa* tekemästään etnografisesta tutkimuksesta Suomen eduskunnassa. Hän avaa tutkimuksensa lähtökohtia ja miten ne muuttuivat työn edetessä. Tämä on usein väistämätöntä etnografiassa ja monessa muussakin laadullisessa tutkimuksessa, joka muotoutuu yhdessä kentän ja toisten ihmisten kanssa, sekä suhteessa heihin. Vuorenmaa reflektoi omia tunteitaan erilaisten kenttätöiden vaiheiden aikana. Hän luonnehtii kenttätöitä monimenetelmäiseksi, sattumanvaraiseksi ja pakosta syntyneeksi. Hän kuvaa myös sitä, millaista on tehdä tutkimusta eliittiorganisaatiossa ja esimerkiksi haastatella eliitin jäseniä, joiden valta-asema vaikuttaa väistämättä myös siihen, miten tutkija heihin suhtautuu. Vuorenmaa nostaa esiin myös kentältä poistumisen prosessin ja toteaa, että hänen etnografiassaan siitä muodostui erityisen tärkeä ja tilaa vievä tutkimuksen tekemisen vaihe. Poistumisprosessi on vain yksi vaihe etnografian tekemisessä, ja sen jälkeen tutkijalla on vielä monta asiaa ratkaistavanaan, kuten etnografian kirjallisen esittämisen tapa, joka on Vuorenmaan mukaan hänen tutkimuksessaan ollut yksi keskeisimmistä. Sen pohtiminen yhdistää monia tämän kirjan lukuja.

Kirjan ensimmäisen osan päättää luku *Etnografian positiot työn kestävyysmurroksen kentällä*. Siinä Eeva Houtbeckers kuvaa tekemäänsä etnografiaa, jonka kohteena oli työ kestävyysmurroksessa. Hän pohtii, miten tällaista kehkeytymässä olevaa työtä voi tutkia. Hän kuvaa ruohonjuuritason liikkeisiin kohdistunutta tutkimustaan, jonka keskiössä ovat henkilöt, jotka pyrkivät työssään lievittämään tai ratkaisemaan ekokriisin aiheuttamia ongelmia. Samalla kirjoittaja kuvaa ja reflektoi omaa suhdet-

taan ekokriisiin, tietoon ja kenttään. Hän toteaa tulleen tietoiseksi ajasta ja etnografisen työn hitaudesta. Kestävyysmurros on kaikkialla, mutta ilmenee eri paikoissa eri tavoin. Kestävyysmurroksessa arjen ratkaisut tehdään hetkessä, mutta niiden vaikutukset suuntautuvat tulevaan, myös toimimatta jättäminen. Kirjoittaja toteaa, että kestävyysmurroksen etnografinen kenttä on rikas ja poliittisesti merkittävä. On oletettavaa ja toivottavaakin, että jatkossa näemme monia etnografisia tutkimuksia kentältä, jolla kestävyysmurros ja työ risteävät.

Etnografia työn muutoksessa ja kehittämisessä

Kirjan toisen osan luvuissa näkökulma siirtyy etnografisista tutkimusprosesseista siihen, miten etnografista tutkimusmenetelmää voidaan hyödyntää, kun analysoidaan työn muutosta ja tehdään kehittämistyötä. Toisin sanoen, milloin etnografian avulla saadaan tuotettua sellaista syvällistä työn tekemisen tapaan liittyvää tietoa, jota voidaan käyttää työn nykyisen olemuksen kyseenalaistamisessa tai sen vahvistamisessa vuoropuhelussa tutkimukseen osallistuvien kanssa.

Eveliina Saari ja Vilja Levonius keskittyvät luvussaan *Voimauttava etnografia eettisesti kestävästä tutkimustapana vanhuspalvelutyössä* etnografisen tutkimuksen etiikkaan sekä tutkijan ja tutkimukseen osallistujan väliseen suhteeseen. Esimerkkinä he käyttävät vanhustyön etnografista tutkimusta, joka kohdistuu herkkiin vuorovaikutustilanteisiin hoitajien ja ikääntyneiden asiakkaiden välillä. He haastavat tutkimuksen eettisten sääntöjen noudattamiseen perustuvan proseduraalisen etiikan käsityksen, joka näkee eettisyyden toteutuvan kertaluontoisena eettisen ennakkoarvioinnin läpikäymisenä ja kirjallisten suostumusten keräämisenä tutkimukseen osallistujilta. Pitkäkestoisessa etnografiassa tutkija työskentelee pitkiä aikoja kentällä, jolloin hän tapaa uusia henkilöitä ja toimijoita, joita on usein mahdoton informoida etukäteen meneillään olevasta tutkimuksesta. Etnografisessa tutkimuksessa tutkija joutuu pohtimaan eettisiä näkökulmia koko tutkimusprosessin ajan. Tutkijan pitäisi siis samaan aikaan sekä rakentaa luottamuksellista suhdetta tutkimukseen osallistuvien kanssa että huolehtia osallistujien informoinnista ja suostumuksen varmistamisesta. Kirjoittajat esittävät vaihtoehdoksi relationaalista tutkimusetiikkaa ja voimauttavaa etnografiaa, jossa tutkija luo empaattisen suhteen tutkimukseen osallistuvien kanssa. He ottavat tutkimukseen osallistujat mukaan heitä koskevan videoaineistonsa tulkinnaan ja mahdollistavat osallistujien oppimisen omasta toiminnastaan.

Sekä Saaren ja Levoniuksen luku että Tienarin ja Koivusen kirjan luvut käsittelevät etnografian tekemisen eettisiä kysymyksiä. Vaikka yleisiä linjauksia ja ohjeita tutkimuksen tekemiseen on olemassa, tutkijan on kuitenkin aina itse päätettävä suhtautumisensa niihin. Jotkin tutkimusjulkaisut edellyttävät biolääketieteellisistä normeista johdettujen eettisten periaatteiden noudattamista, mutta kentälle pääsy ja luottamuksen rakentaminen edellyttävät relationaalista suhteita luovaa tutkimusetiikkaa. Monet eettiset kysymykset voivat kuormittaa tutkijaa, koska ne on ratkaistava kentällä tapauskohtaisesti ilman että niihin on osattu varautua. Näiden ratkaisujen reflektointi jälkikäteen on keskeinen osa etnografisen tutkimuksen prosessia sekä tutkijan työtä.

Kristiina Korjonen-Kuusipuron ja Eerika Koskinen-Koiviston luvun *Tunteet ja hiljainen tieto asiantuntijatyössä* keskeinen teema on tunteet etnografisessa tutkimuksessa ja työelämässä laajemminkin. He esittelevät tutkimushankkeessa kehitetyt affektikortit, joita on käytetty apuna tunteiden tarkastelussa. Konkreettisten ja käsinkosketeltavien korttien avulla tunteita on helpompi sanallistaa ja jakaa niitä kuin ilman tällaista työvälinettä. Luvussa tuodaan esiin myös affektikorttityöpajoissa tuotettua empiiristä aineistoa. Kirjoittajat esittävät, että työpajoissa tärkeää oli pohtia, millaiset tunteet ovat sallittuja kulttuurissamme ja omassa työssä. Teoreettisesti luku kiinnittyy aistietnografiseen lähestymistapaan, jossa tutkijan ruumiillisuus ja tutkimukseen osallistuvien henkilöiden sekä ympäröivän materiaalisen todellisuuden välille muodostuvat vuorovaikutussuhteet ovat osa tiedonmuodostusta.

Erilaisten tunteiden tutkiminen on viime aikoina otettu yhä laajemmin mukaan tutkimukseen, erityisesti 1990-luvun puolivälin jälkeen alkaneeseen niin kutsutun affektiivisen käänteen (Clough 2008) jälkeen. Etnografiassa tutkijan tunteiden reflektointi on sisällytetty tutkimukseen usein. Näkemys, jonka mukaan tunteilla ei ole sijaa tutkimusprosessissa tai että tutkijan pitäisi olla hyvin varovainen tunnereaktioidensa suhteen, sillä ne saattavat johtaa hänet harhaan objektiivisuuden polulta, sopii vain huonosti etnografiseen tutkimukseen ja sen käsitykseen objektiivisuudesta. Tunteiden tukahduttaminen, kieltäminen tai huomiotta jättäminen ei kuitenkaan tee tutkijasta yhtään objektiivisempaa. Sen sijaan tutkijat raportoivat toistumiseen, kuinka heidän tunteidensa huomioon ottaminen on johtanut heidät oivalluksiin ja tärkeiden asioiden äärelle. (Kisfalvi 2006.) Tunteiden huomiotta jättäminen ei olisi tehnyt tutkimuksesta objektiivisempaa vaan yksinkertaisesti huonompaa. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että kaikki tunteet johtavat johonkin tai että tutkijan pitäisi velloa omissa tunteissaan systemaattisen analyysin tekemisen sijaan.

Hanna Toiviainen keskittyy luvussaan *Työntekijälähtöinen etnografia työssä oppimisen tukena* sellaisten tutkimusmenetelmien kehittämiseen, jotka vahvistavat työntekijöiden roolia ja osuutta työn käytäntöjen informantteina, tiedon muodostajina sekä toiminnan tulkitsijoina. Osallistuvassa etnografiassa jotkut organisaation jäsenet työskentelevät tutkijan rinnalla tavoitteenaan tehdä etnografiaa työntekijöiden näkökulmasta, tutkijan avustaessa tai ohjatessa etnografista aineistonkeruuta. Toivaisen työntekijälähtöiseksi etnografiaksi nimeämässä menetelmässä tutkijan ja tutkittavien välisen suhteen keskiössä on yhteinen aineistonkeruu- ja tutkimustehtävä. Tästä lähtökohdasta käsin tutkijan ja tutkittavien välisen suhteen hierarkiaa pyritään madaltamaan menetelmillä, jotka edistävät vuoropuhelua, yhteistoiminnallisuutta ja moniäänisyyttä. Toiviainen esittää empiirisiä esimerkkejä siitä, miten työntekijälähtöistä etnografiaa on käytetty työssä oppimisen välineenä. Tällöin aineistonkeruutehtävän tulee olla oppimisteoreettisesti perusteltu ja suunniteltu, samalla kun se tuottaa etnografista aineistoa, joka on jaettavissa osallistuvien yhteisöjen kanssa ja jossa konkretisoituvat hankkeelle asetetut kehittämistavoitteet.

Etnografia on osa kehittämisinterventiota esimerkiksi työorganisaation tavoittelun muutoksen aikaansaamiseksi. Työntekijöiden näkökulmasta tuotettu etnografinen kuvaus nykyisestä työkäytännöstä ja sen muutostarpeista voi olla erityisellä ta-

valla todistusvoimainen. Työntekijöille osallistuminen etnografian tuottamiseen voi olla merkityksellistä ja motivoivaa erityisesti silloin, kun kyse on työpaikan tulevaisuudesta. Etnografian hyödyntäminen kehittämisinterventiossa ei kuitenkaan poista mahdollisuutta käyttää sitä tutkimusjulkaisussa. Toiviaisen luku on yksi esimerkki etnografian käytön laajentamisesta työelämän tutkimuksessa.

Vaula Haaviston ja Kirsi Güntherin luvun *Etnografian hyödyntäminen käännöstyössä: kotihoidon palvelukuvaukset sarjakuvina* keskeinen kysymys on, miten etnografiaa voi hyödyntää hoivatyön uusien vuorovaikutusmenetelmien kehittämisessä. Hoivatyössä tarvitaan uusia työvälineitä, jotka edesauttavat asiakkaan mahdollisuutta ymmärtää ja tulla ymmärretyksi. Kirjoittajat esittävät, että hoivatyön uusien vuorovaikutusta tukevien työvälineiden ja käytäntöjen tutkiminen on mahdollista etnografian keinoin. Sen lisäksi he tarkastelevat etnografiaa osana käännöstyötä, jossa tekstimuotoiset asiakirjat muunnetaan asiakkaille paremmin ymmärrettäviksi sarjakuviksi, joita voidaan käyttää hoivatyöntekijän ja vanhuksen välisissä vuorovaikutustilanteissa. Siinä kyse on kääntäjän työssään tekemästä tiedonhankinnasta, jossa kääntäjä toimii kuin etnografi. He esittelevät useiden tieteenalojen tutkijoista koostuvaa tutkimushanketta, jossa etnografisen tiedonkeruun tarkoitus oli tuottaa rikasta tietoa sarjakuvan tulevasta käyttötilanteista ja käyttäjien tarpeista sarjakuvien piirtämisen tueksi. Kirjoittajien mukaan etnografiset menetelmät mahdollistavat myös eriävien näkemysten ja ristiriitaisten toimintatapojen näkyviksi tulemisen, sillä käyttäjien tarpeet eivät ole aina yhdenmukaisia. Luku on esimerkki innovatiivisesta etnografian käytön laajentamisesta työelämän tutkimuksessa.

Työtoiminnan ja työtehtävien suorittamisen digitalisoitumisen, etätyön sekä liikku- kuan ja monipaikkaisten työn myötä sellaiset työelämän tutkimuksessa käytetyt menetelmät kuin työn havainnointi, seuraaminen ja työn tekemiseen osallistuminen ovat aiempaa vaikeampia toteuttaa. Erityisesti monimuotoinen, ainakin osin digitalisoitu asiakastyö ja palvelu tekee havainnointiin perustuvan tiedon hankinnan hyvin hankalaksi, koska se on työn havainnoinnin näkökulmasta osin näkymättömyyksiä. Etnografian välttämättömäksi osaksi onkin tullut keskustelu ja monenlainen vuorovaikutus työpaikoilla, organisaatioissa, ja muissa työnteon paikoissa kuten verkossa. Havainnointia on alettu korvata myös uudenaikaisilla aineiston tuottamisen menetel- millä. Näitä kysymyksiä pohtivat kirjan viimeiset luvut.

Toisen osan viimeisessä luvussa *Näkymättömän työn tutkiminen digitaalisen etno- grafian keinoin* Mervi Hasu keskittyy siihen, millä eri tavoin digitaalisesti välittynyt työ muuttuu vaikeammin tavoitettavaksi ja osin näkymättömäksi, ja mitä haasteita tämä aiheuttaa etnografialle. Digitaalisella etnografialla tarkoitetaan tutkimusta, joka keskittyy verkkovälitteisiin käytäntöihin ja niihin sisältyvään vuorovaikutuk- seen, sekä digitalisaation muovaamiin käytäntöihin, jotka eivät ole verkkovälitteisiä. Digitaalinen etnografia on yksi keino pyrkiä tuomaan digitalisoituvaa työtä näkyviin. Tutkimuksen kohteena ovat aina ihmiset ja heidän työnsä, eivät yksinomaan tieto ja tietojärjestelmät. Kirjoittaja erittelee millä eri tavoilla ja kenelle digitaalisesti vä- littynyt työ tulee näkymättömäksi. Hän nostaa esiin työn sosio-materiaalisen sekä ajallis-tilallisen luonteen, joista seuraa metodologisia haasteita digitalisoituvan työn

etnografialle. Yksi mahdollisuus vastata tähän haasteeseen voisi kirjoittajan mukaan olla menetelmä, jossa tutkimukseen osallistuvat henkilöt kantavat pientä kameraa mukanaan. Tällaisella kamerajäljitykseksi kutsutulla menetelmällä on etunsa ja ongelmansa, joita kirjoittaja pohtii luvussa. Ongelmista huolimatta kirjoittajan johtopäätös on, että digitaalisella kamerajäljityksellä voi olla lisäarvoa yhtenä hyödynneystistä etnografisista menetelmistä.

Kirjan viimeisessä luvussa *Etnografia työnä, työssä ja yhteiskunnallisen keskustelun virittäjänä*, pohdimme millaisia uusia työelämän ilmiöitä kirjan kirjoittajat ovat tavoittaneet työelämän takahuoneista. Jäsenämme millainen merkitys tutkijan asemoitumisella ja tunteilla on etnografisen tutkimuksen tekemisessä. Lisäksi pohdimme millainen rooli etnografisella tutkimuksella voisi olla tulevaisuudessa työelämän kehittämisessä sekä työn teknologisoitumisesta käytävässä yhteiskunnallisessa keskustelussa.

Tulevaisuus: Etnografiasta netnografiaan

Viimeistään koronapandemian aika yhtäältä pakotti tutkijat erilaisten etäetnografioiden tekemiseen ja toisaalta myös mahdollisti niiden tekemisen, samalla kun yhteiskunnat siirtyivät laajasti etätoimintaan. Aineiston tuottaminen etänä ei ole uusi keksintö, sillä esimerkiksi puhelinhaastatteluja on tehty pitkään, ja kyselyjä on lähetetty niin paperisina postitse kuin sähköpostillakin. (Watson & Lupton 2022) Etnografian tekeminen verkossa eli netnografia on alkanut vakiinnuttaa asemaansa. Sosiaalisiin kokemuksiin keskittyvät tutkimukset kertovat, miten sosiaalisia suhteita, työhön kytkeytyviä suhteita sekä valtarakenteita vahvistetaan, laajennetaan ja kehitetään. Netnografiat ovat auttaneet selvittämään muun muassa, miten erilaisten palvelujen verkkoperustaiset arviointipalvelut luovat uudenlaisia tilityksen järjestelmiä. (Kozi-nets 2015.)

Etnografinen kenttätö digitaalisten tai teknisten välineiden avulla avaa uusia näkökulmia keskusteluun etnografisesta kentästä ja kenttätöystä. Lisäksi se voi olla yksi käyttökelpoinen mahdollisuus silloin, kun matkustaminen kentälle ja edes suhteellisen pitkäkestoinen viipyminen siellä ei ole mahdollista esimerkiksi tutkimuksen niukan rahoituksen takia. Työelämän tutkimuksessa osallistuva havainnointi ja autoetnografia voivat tarjota mahdollisuuden pitkäkestoiseen viipymiseen kentällä, mutta mahdollisuudet niihin ovat rajalliset. Niinpä näyttää siltä, että pitkäkestoinen etnografinen kenttätö ei ole kaikkien työelämän tutkijoiden käsillä, ja siksi etäetnografiat laajentavat etnografisen otteen hyödyntämisen edelleen kohteissa, joihin se sopii. Oletettavasti tällaisia kohteita tulee työelämän muutosten myötä lisää, vaikka myös paikkaan ja aikaan sidottu työ jatkuu edelleen.

Etnografia on joustava ja monenlaisiin tilanteisiin mukautuva tutkimuksen tekemisen tapa. Vaikka kirjan luvuissa nostetaan esiin erilaisia kysymyksiä etnografian tekemisen mahdollisuuksista ja tutkimuksen tekemisessä kohdatuista haasteista, us-

komme, että tutkijat löytävät tapoja jatkaa etnografisen tutkimuksen tekemistä. Et-nografisen tutkimuksen suurta paluuta ei ole tarpeen julistaa, sillä etnografia ei ole mennyt mihinkään eikä siksi voi tulla takaisin. Kirjamme tutkimus- ja menetelmäku-vaukset osoittavat, kuinka etnografioilla voi olla merkitystä työelämän muutoksen ja tilanteen hienovaraisena kuvaajana, kyseenalaistajana ja kehittäjänä.

Kirjallisuus

- Arntz, M., Gregory, T. & Zierahn, U. (2017). Revisiting the risk of automation, *Economics Letters* 159, 157–160. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2017.07.001>.
- Autor, D. H., & Dorn, D. (2013). The growth of low-skill service jobs and the polarization of the US labor market. *American Economic Review* 103(5), 1553–1597. <https://doi.org/10.1257/aer.103.5.1553>
- Autor, D. H. (2015). Why are there still so many jobs? The history and future of workplace automation. *Journal of Economic Perspectives* 29(3), 3–30. <https://doi.org/10.1257/jep.29.3.3>
- Brewer, J. (2000). *Ethnography*. Buckingham: Open University Press.
- Burawoy, M., & Lukacs, J. (1985). Mythologies of work: a comparison of firms in state socialism and advanced capitalism. *American Sociological Review* 50(6), 723–737. <https://doi.org/10.2307/2095501>
- Clough, P. T. (2008). The affective turn: Political economy, biomedicine and bodies. *Theory, Culture & Society* 25(1), 1–22. <https://doi.org/10.1177/0263276407085156>
- Costley, C., Elliott G. & Gibbs, P. (2010). *Doing work based research*. London: Sage.
- Denzin, N.K. (1997). *Interpretive ethnography. Ethnographic practices for the 21st century*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Engeström, Y. & Engeström, R. (1984). *Siivoustyön hallinta ja työntekijöiden laadullinen koulutustarve*. Helsinki: ServiSystems.
- Engeström, Y. (2001). Making expansive decisions: An activity-theoretical study of practitioners building collaborative medical care for children. Teoksessa Carl Martin Allwood & Marcus Selart (toim.) *Decision making: Social and creative dimensions*. Dordrecht: Springer, 281–301. https://doi.org/10.1007/978-94-015-9827-9_14
- Eriksson, P. & Kovalainen, A. (2015). *Ethnographic research. Qualitative methods in business research*. Lontoo: Sage, 149–163. <https://doi.org/10.4135/9780857028044>
- Eriksson, P., Henttonen, E. & Meriläinen, S. (2012). Ethnographic field notes and reflexivity. Teoksessa Loshini Naidoo (toim.) *An ethnography of global landscapes and corridors*. IntechOpen, 10–22. <https://doi.org/10.5772/36039>
- Eräsaari, L. (1995). *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Faubion, J. D. (1993). History of anthropology. *Annual Review of Anthropology* 22, 35–54. <http://www.jstor.org/stable/2155839>
- Frey, C. B. & Osborne, M. A. (2017). The future of employment: How susceptible are jobs to computerization? *Technological Forecasting and Social Change* 114, 254–280. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2016.08.019>
- Gold, R. L. (1997). The ethnographic method in sociology. *Qualitative inquiry* 3(4), 388–402. <https://doi.org/10.1177/107780049700300402>
- Haavisto, V. (2002). *Court work in transition. An activity-theoretical study of changing work practices in a Finnish District court*. Helsinki: University of Helsinki. Viitattu 6.3.2025 <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/ac30205d-f173-4810-a828-cd5a861bf584/content>

- Harrigan, J., Reshef, A. & Toubal, F. (2021). The march of the techies: Job polarization within and between firms. *Research Policy* 50(7), 104008. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2020.104008>
- Hasu, M. (2005). In search of sensitive ethnography of change: Tracing the invisible handoffs from technology developers to users. *Mind, Culture, and Activity* 12(2), 90–112. https://doi.org/10.1207/s15327884mca1202_2
- Hine, C. (2017). Ethnography and the internet: Taking account of emerging technological landscapes. *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences* 10, 315–329. <https://doi.org/10.1007/s40647-017-0178-7>
- Hine, C. (2008). Virtual ethnography: Modes, varieties, affordances. Teoksessa Nigel Fielding, Raymond M. Lee & Grant Blank (toim.) *The SAGE Handbook of Online Research Methods*. Lontoo: Sage Publications, 257–270. <https://doi.org/10.4135/9780857020055.n14>
- Ho, K. (2009). *Liquidated: An Ethnography of Wall Street*. Durham & Lontoo: Duke University Press. https://doi.org/10.1111/j.1548-1417.2012.01085_3.x
- Hochschild, A. R. (1983/2003). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*, Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.1353/jsh/18.2.310>
- Hodson, R. (2004a). A meta-analysis of workplace ethnographies: Race, gender and employee attitude and behaviors. *Journal of Contemporary Ethnography*, 33(1), 4–38. <https://doi.org/10.1177/0891241603259808>
- Hodson, R. (2004b). Organizational trustworthiness: Findings from the population of organizational ethnographies. *Organization Science* 15(4), 423–445. <https://doi.org/10.1287/orsc.1040.0077>
- Homanen, R. (2013). Reflecting on Work Practices: Possibilities for Dialogue and Collaborative Knowledge Production in Institutional Ethnography. Teoksessa Louise Phillips, Marianne Kristiansen, Marja Vehviläinen & Ewa Gunnarsson, E. (toim.) *Knowledge and Power in Collaborative Research*. New York: Routledge, 220–242. <https://doi.org/10.4324/9780203083673-19>
- Hyysalo, S. (2006). The role of learning-by-using in the design of health care technologies: a case study. *The Information Society* 22(2), 89–99. <https://doi.org/10.1080/01972240600567196>
- Hämeenaho, P. & Koskinen-Koivisto, E. (2018a). Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. Teoksessa Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos, 7–31.
- Hämeenaho, P. & Koskinen-Koivisto, E. (toim.) (2018b). *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos.
- Kerosuo, H., Kajamaa, A. & Engeström, Y. (2010). Promoting innovation and learning through Change Laboratory: An example from Finnish Health care. *Central European Journal of Public Policy* 4(1), 110–131.
- Kisfalvi, V. (2006). Subjectivity and emotions as sources of insight in an ethnographic case study: A tale of the field. *M@n@gement* 9(3), 117–135. <https://doi.org/10.3917/mana.093.0117>
- Koivunen, T. (2011). *Gender in Call Centre Work*. Acta Universitatis Tamperensis 1680. Tampere: Tampere University Press.

- Koivunen, T., Sippola, M. & Melin, H. (toim.) (2023). *Työ elää. Murroksia, trendejä ja muutoksen suuntia Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Korvajärvi, P. (2002). Gender-neutral gender and denial of the difference. Teoksessa Barbara Czarniawska & Heather Höpfl (toim.) *Casting the other. The production and maintenance of inequalities in work organizations*. London: Routledge, 119–137.
- Kovalainen, A., Vallas, S. P. & Poutanen, S. (2019). Theorizing work in the contemporary platform economy. Teoksessa Seppo Poutanen, Anne Kovalainen & Petri Rouvinen (toim.) *Digital work and the platform economy*. New York: Routledge, 31–55. <https://doi.org/10.4324/9780429467929-3>
- Kozinets, R. V. (2015). *Netnography: Redefined*. Toinen painos. Lontoo: Sage.
- Lappalainen, S., Hynninen, P., Kankkunen, T., Lahdelma, E. & Tolonen, T. (toim.) (2007). *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Lemmetty, S., Collin, K., Glaveanu, V. & Paloniemi, S. (2022). Capturing Actions of Communities: Towards Virtual Ethnography and Digital Tools in Researching Organizations and Workplace Learning. Teoksessa Michael Goller, Eva Kyndt, Susanna Paloniemi & Crina Damsa (toim.) *Methods for researching professional learning and development: Challenges, applications, and empirical illustration*. Cham: Springer, 397–418. http://dx.doi.org/10.1007/978-3-031-08518-5_18
- Neyland, D. (2008). *Organizational ethnography*. Lontoo: Sage.
- Pearce, R (2020). A methodology for the marginalized: Surviving oppression and traumatic fieldwork in the neoliberal academy. *Sociology* 54(4), 806–824. <https://doi.org/10.1177/0038038520904918>
- Pickering, L. & Kara, H. (2017). Presenting and representing others: towards an ethics of engagement, *International Journal of Social Research Methodology* 20(3), 299–309. <https://doi.org/10.1080/13645579.2017.1287875>
- Pollock K. (2012). Procedure versus process: ethical paradigms and the conduct of qualitative research. *BMC Med Ethics* 13(25), 1–12. <https://doi.org/10.1186/1472-6939-13-25>
- Poutanen, S., & Kovalainen, A. (2013). Gendering innovation process in an industrial plant-revisiting tokenism, gender and innovation. *International Journal of Gender and Entrepreneurship* 5(3), 257–274. <https://doi.org/10.1108/IJGE-09-2012-0054>
- Poutanen S., Kovalainen, A. & Rouvinen, P. (toim.) (2020). *Digital Work and the Platform Economy: Understanding Tasks, Skills and Capabilities in the New Era*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429467929>
- Roy, D. F. (1953). Work satisfaction and social reward in quota achievement. An analysis of piecework incentive. *American Sociological Review* 18(5), 507–514. <https://doi.org/10.2307/2087434>
- Roy, D. F. (1959). “Banana time” Job satisfaction and informal interaction. *Human Organization* 18(4), 158–168. <https://doi.org/10.17730/humo.18.4.07j88hr1p4074605>
- Saari, E. (2003). *The Pulse of Change in Research Work. A Study of Learning and Development in a Research Group*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Schaefer, Z. A. (2013). Getting dirty with humor: Co-constructing workplace identities through performative scripts. *Humor* 26(4), 511–530. <https://doi.org/10.1515/humor-2013-0035>

- Smith, D. E. (1987). *The everyday world as problematic. A feminist sociology*. Boston: Northeastern University Press.
- Star, S. L. & Ruhleder, K. (1996). Steps Towards an Ecology of Infrastructure: Design and Access for Large Information Spaces. *Information Systems Research, Information Technology and Organizational Transformation* 7(1), 111–134. <https://doi.org/10.1287/isre.7.1.111>
- Suchman, L. (1987). *Plans and situated actions: the problem of human-machine communication*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/s0269888900004537>
- Susskind, R. E. & Susskind, D. (2015). *The future of the professions: How technology will transform the work of human experts*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198713395.001.0001>
- Toiviainen, H. (2003). *Learning across levels: Challenges of collaboration in a small-firm network*. Doctoral dissertation. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- van Maanen, J. (1991). *Tales from the field*. Lontoo: Sage.
- Wanzer, M., Booth-Butterfield, M. & Booth-Butterfield, S. (2005). “If we didn’t use humor, we’d cry”: Humorous coping communication in health care settings. *Journal of Health Communication* 10(2), 105–125. <https://doi.org/10.1080/10810730590915092>
- Watson, A. & Lupton, D., (2022). Remote Fieldwork in Homes During the COVID-19 Pandemic: Video-Call Ethnography and Map Drawing Methods. *International Journal of Qualitative Methods* 21, 1–21. <http://dx.doi.org/10.1177/16094069221078376>.
- Ybema, S., Yanow, D., Wels, H. & Kamsteeg, F. (2009). *Organizational Ethnography: Studying the Complexities of Everyday Life*. Lontoo: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781446278925>